

KIHNU MAALAMBA
ARETUS-SÄILITUSPROGRAMM
2022 - 2032

Jaanuar 2022

SISUKORD

MÕISTED	3
1. KIHNU MAALAMMAS (KML).....	5
1.1. AJALUGU.....	5
1.2. TÕU KIRJELDUS	7
1.2.1 Üldisloomustus	7
1.2.2 Välimik	7
1.2.3 Vill.....	9
1.2.4 Tervis, viljakus, eritunnused.....	10
1.3. POPULATSIOON	12
2. KIHNU MAALAMBA TÕU ARETUS JA SÄILITAMINE.....	13
2.1 Aretuse ja säilitamise vajaduse põhjus	13
2.2 Eesmärgid.....	13
2.3 Eesmärkide saavutamine	14
2.4 ARETUSMEETODID.....	14
3. ARETUSPROGRAMMIGA SEONDUVAD NÕUTAVAD PROTSEDUURIREEGLID	15
3.1 JÕUDLUSKONTROLL.....	15
3.1.1 Jõudluskontrolli eesmärgid.....	15
3.1.2. Jõudluskontrolliga liitumine	15
3.1.3. Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumine ja registreerimine.....	16
3.1.8 Jõudluskontrolli lõpetamine	19
3.2 TÕURAAMATUSSE KANDMISE ALUSED JA TÕURAAMATU PIDAMISE KORD	20
3.2.1. Tõuraamatu jagunemine	20
3.2.2 Lammaste registreerimine ja kandmine tõuraamatusse	20
3.2.3 Tõuraamatu eeltõuraamatu osa.....	21
3.2.4 Tõuraamatu peatõuraamatu A ja B osasse kandmis alused.....	21
3.3 ARETUSLOOMA JA ARETUSMATERJALI ARETUSEKS SOBIVAKS TUNNISTAMISE KORD.....	21
3.4 TÕURAAMATUSSE KANTAVA LOOMA IDENTIFITSEERIMISE JA SELLE ÜLE ARVESTUSE PIDAMISE KORD.....	23
3.5 KARJATERVISE PROGRAMMID	23
3.6 TÕURAAMATU JA JÕUDLUSKONTROLLIGA SEOTUD DOKUMENDID.....	23
LISA 1 – KIHNU MAALAMBA HINDAMISE JUHEND.....	24
LISA 2. VÄLIMIKU KIRJELDUS JA HINDAMINE	25

MÕISTED

Aretaja on aretusloomade pidamisega tegelev isik, kes on emase looma omanik tema poegimise ajal.

Aretus (ka **tõuaretus**) on tõu parandamine valitud vanempaaride kasutamisel paremate omadustega järglaste saamiseks tegevus põllumajanduslooma jõudlusvõime ja geneetilise väärtuse sihipäraseks kujundamiseks ning tema majanduslikult kasulike omaduste säilitamiseks või kinnistamiseks.

Aretuse andmebaas on elektrooniline andmebaas kus registreeritakse ja arhiveeritakse lamba kohta kogutavad andmed. Andmebaasis olevate andmete info salvestamise ja säilitamise eest vastutab aretusorganisatsioon.

Aretusega tegelev isik on lammaste jõudluskontrolli läbiviija ning tõuraamatu pidaja. Käesoleva aretusprogrammi mõistes on aretusega tegelev isik Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit (vt. ka mõiste „jõudluskontrolli läbiviija“)

Aretusloom on põllumajandusloom, keda kasvatatakse aretuse eesmärgil. Käesoleva aretusprogrammi tähenduses lammas, kes vastab vähemalt aretusprogrammiga määratud tõuomadustele.

Aretusvalikud on aretaja otsused, milline loom jätta põhikarja täienduseks, millised paaritusgrupid moodustada jne.

Aretusväärtus on hinnang millist oodatavat mõju avaldab aretuslooma genotüüp tema järglaste teatavale omadusele.

Geneetiline väärtus on aretuslooma mõõdetav pärilik omadus või geneetiline eripära.

Tõuraamat on andmekogu, kuhu kantakse lamba tõu aretusprogrammis ettenähtud aretusloomade põlvnemise andmed, aretuslooma aretaja ja omaniku andmed ning aretuslooma jõudluse, morfoloogilise ja geneetilise väärtuse andmed koos tema eellaste nimetamisega.

Jõudluskontrolli läbiviija on käesoleva aretusprogrammi tähenduses ELKL või tema poolt volitatud organisatsioon (vt ka mõiste „aretusega tegelev isik“).

Jõudlusandmete koguja on loomapidaja või tema poolt volitatud isik, kes kogub ja edastab tema karja jõudluskontrollis olevate loomade kohta aretusprogrammis nimetatud andmed

Jõudluskontrollis olev lammas on lammas, kelle kohta kogutakse aretusprogrammis ettenähtud jõudlusandmeid.

Lamba märgistamine on tegevus, mille tulemusena on võimalik lammas sünnijärgselt üheselt tuvastada, teistest lammastest eristada ja seostada oma emaga so identifitseerimine vastavalt kehtivale korrale.

Loomapidaja on loomaomanik, kellele loom kuulub või isik, kes tegeleb loomapidamisega loomaomanikult saadud volituste alusel. Jõudluskontrolliga liitunud karja puhul on Loomapidaja isik, kes kogub ise või korraldab jõudluskontrolliandmete kogumise.

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist ja päritolu.

Tõujäär teatud tõuomadustega isane lammas, kes on kantud tõuraamatusse ja keda soovitatakse kasutada aretuses.

Tõumärk on lühend tõu nimetusest. Kihnu maalamba tõumärk on KML.

Tõuraamat on tõuloomade register kuhu kantakse andmed nende põlvnemise kohta.

Tõuraamatusse kandmine on utele või jäärale tõuraamatu numbri andmine aretusprogrammis ettenähtud tingimustel.

Tõuraamatu pidaja on riikliku järelevalveasutuse poolt tunnustatud aretusühing ja/või aretusühingu poolt lepingulistel alustel vastava teenuse osutajana jõudluskontrolli läbiviija, kes korraldab aretusloomade tõuraamatusse kandmist. Käesoleva aretusprogrammi tähenduses on tõuraamatu pidaja Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit.

Tõutunnistus on tõuraamatusse kantud looma põlvnemistunnistus, kuhu on märgitud ka tõuraamatu number.

Viljakus on poeginud ute kohta aastas sündinud tallede arv.

Villaheide korrapärane villakarvade väljalangemine ja uutega asendumine

1. KIHNU MAALAMMAS (KML)

1.1. AJALUGU

Kihnu maalammast on kohalik põlistõug, kes algselt moodustas koos teiste maalammastega üle-Eestilise populatsiooni. XXI saj. alguseks olid maalambad säilinud vaid ääremaadel ja saartel. Kihnu maalammast on eelistatult aretatud Kihnu saare maalamba populatsioonidest. Ta kuulub põhja lühisabaliste lammaste rühma. Tegemist on väikesekasvulise, peenikeste jalgade ja lühikese sabaga lambaga, kes on säilitanud mitmed aborigeenide tunnused nagu sarvilisus, tilbad, tugev emainstinkt, vähenõudlikkus pidamistingimuste osas ja vastupidavus looduslike olude ning parasiitide suhtes, säilinud on ka karvavahetus. Kihnu maalambale on omane suur tõusisene ja individuaalne mitmekesisus, villaku värvuses varieeruvad valged, hallid, pruunid ja mustad toonid. Kahekihilise villaku villakarvad on eri ehitusega ja vahelduvate omadustega, villakus esineb nii karmi ja sirget kui ka võrdlemisi pehmet, säbrulist ja peent villakiudu.

Arheogeneetik Eve Rannamäe andmetel on kihnu maalammast elanud Eesti aladel järjepidevalt vähemalt 3000 aastat ning populatsioon sisaldab eriti haruldaste retrotüüpidega primitiivlambaid, kes kannavad aborigeenide tunnuseid. Kihnu maalambad, kes fülogeneetiliselt moodustavad mitmete teiste naabermaalammastega võrreldes kultuurtõugudest kõige kaugemal asuva asurkonna, kuuluvad just esimese kodustamislainega Euroopasse tulnud lammaste hulka.

Esimesed kirjalikud andmed Eesti maalammaste kohta pärinevad baltisaksa ametnikult ja ajaloolaselt Wilhelm Christian Friebe, kes kirjutas raamatus „Eesti ja Liivimaa statistiline ja ökonoomiline aastaraamat, 1794“, et: „*Baltimaadel peeti ebaihtliku, jämeda villaga, väikesekasvulisi, kitsa rinna, kõrgete peente jalgade ja lühikese kolmnurkse sabaga lambaid, kelle jääradel olid sarved, lambad olid enamasti mustad või hallid*“.

Kuni 19.saj. alguseni oli kõikjal Eestis levinud aborigeenne maalammast. Alates 1824.aastast hakati Eestimaal mõisnike initsiatiivil kasvatama peenvillalambaid, mille arvukus kasvas kiiresti ja kellega püüti ristata ka maalammast. 19.sajandi teises pooles toodi sisse ka erinevaid lihalambatõugusid. Alates 1926.aastast hakati tegelema kohalikke liha-villalammaste aretamisega. Inglise lihalammaste sissetoomine ja nende ristamine maalammastega pani aluse

eesti tumedapealisele ja eesti valgepealisele lambatõu kujundamisele. Seoses teiste lambatõugude levimisega sattus kohalik geneetiliselt väärtuslik maalammast hävimisohtu, kuid geograafiliselt eraldatud Kihnu saarel populatsioon säilis ja jäi parandamata kujul edasi eksisteerima.

Enhard Musto (1998) ja Haldja Viinalassi (1999) andmetel kasvatati 20.sajandi lõpus Eesti maalammast vähesel määral vaid saartel.

Põhjamaade Põllumajandusloomade Geenipanga projekti käigus uuriti 1999-2001.a. 30 lambatõugu, sh olid kaasatud lisaks Kihnu saarele ka maalambad teistest Eesti piirkondadest. Uuringu tulemusel selgus, et 15 populatsiooni osutusid vanemaks kui 300 aastat, seal hulgas ka haruldased baltimaade põlised lambad.

2006.a. alguses viidi läbi projekti „Maalamba kui põlisväärtuse säilitamine Eestis“. Selle raames toimusid ekspeditsioonid 40 lambapidaja juurde ja võeti eelnevalt maalambatunnuste järgi valitud 212 lambalt vere- ja villaproov ning teostati mõõtmised (kämmlal, põid, saba, laudjas, turi, nina, kõrvad, sarved), tehti fotod, märgiti üles identifitseerimis- ja põlvnemisandmed ning individuaalsed iseärasused. Iga lamba kohta koostati individuaalne protokoll ja kõik andmed kajastati ka koondtabelina. Projekti lõpp-raportist selgus, et uuritud lammastest oli 20 ET ja 49 EV, 143 isendit aga jagunes 19 erinevasse (**P1** Kihnu ; **P2** Hiiu ; **P3** Ruhnu ; **Ruhnu R** ; **Ruhnu D** ; **P4** Saare ; **P5** Kihnu ; **P6** Ruhnu ; **P7** Kihnu ; **P8** Saare ; **P9** Kihnu ; **P10** Kihnu ; **P11** Kihnu ; **P12** Kihnu ; **P13** Saare ; **P14** Kihnu ; **P15** Kihnu ; **P16** Ruhnu ; **P17** Kihnu) geneetilisse gruppi, mis distantseerusid kultuurtõugudest. 19st grupist 10 (**P1** ; **P5** ; **P7** ; **P9** ; **P10** ; **P11** ; **P12** ; **P14** ; **P15** ; **P17**) koondusid Kihnu lammaste algpäritolu järgi Kihnu populatsiooniks.

2007.a. moodustasid kihnu säilituskarjade omanikud Kihnu Maalambakasvatajate Seltsi.

2007-2008.a EASi regionaalprogrammist toetatud projekti „Kihnu maalamba säilitamise I etapp“ raames koostati Kihnu maalamba algpopulatsiooni aruande ja säilitusstrateegia. Sellega oli kogu Kihnu asurkonnast täielik ülevaade ja geneetilis-morfoloogiline analüüs olemas. Geneetiline analüüs tõestas eristumise teistest tänapäevastest tõugudest ja morfoloogiline analüüs tõestas samasuse ajaloolise maalambaga.

Alates 20.01.2016 on Kihnu maalammast VTA (tänapäev PTA) poolt tunnustatud tõuloom.

16.09.2019 jõustunud Maaeluministri määrusega nr. 82 on kihnu maalammast kantud põllumajandusloomade ohustatud tõugude nimekirja.

2021.aastal moodustati MTÜ Kihnu maalamba Selts, eesmärgiga populariseerida Kihnu maalamast, kui meie Eesti põlistõugu, sh tegeleda selle tõu aretamise, säilitamise ja kasvatamisega. Muuhulgas on selle tegevuse olulisteks osadeks õppepäevade, seminaride, ümarlaudade, koolituste jms kokkukutsumine ning läbiviimine.

MTÜ Kihnu maalamba Seltsi sihiks on aidata kaasa kihnu maalamba puhasaretusele koostöös tõuaretusühingu Eesti Lamba-ja Kitsekasvatus Liiduga kui KML aretusprogrammi pidaja ja jõudluskontrolli läbiviijaga.

Kihnu maalamba lühend on KML

1.2. TÕU KIRJELDUS

1.2.1 Üldiseloomustus

Kihnu maalammas on kohanenud Eesti kliimatiliste tingimustega, ta on väikesekasvuline (täiskasvanud jäärad kaaluvad keskmiselt 45-50 kg, uted kuni 40 kg), vähenõudlik ja hea sööda kasutaja. Ta sobib karjatamiseks erinevate taimkooslustega karjamaadele ja on suurepärase „maastikuhooldaja“. Ta on kujunenud koos meie kohaliku kliima ja loodusega ning seetõttu hästi kohanenud Eesti ilmastiku-, söötmis-, pidamis- ning kasutamistingimustega ning vastupidav haigustele ja parasiitidele. Pidamiseks sobib kõige paremini külmlaut, kust loomadel on võimalus aastaringselt vabalt väljas käia. Kihnu maalamba villaku omadused (kahekihiline vill) tagavad loomale hea termo- ja hüdroregulatsiooni, mis annab kaitse erinevate ilmastikuolude eest. Sama eesmärki teenib ka villaku tiheduse varieerumine (suvel alusvilla vähem, talvel rohkem) ning villaheite olemasolu (vt ka „villa struktuur ja omadused“)

1.2.2 Välimik

Kihnu maalammas on väikest kasvu. Turjakõrgus on jääradel keskmiselt 60 ja uttedel 56 cm. Laudjakõrgus on jääradel keskmiselt 60 ja uttedel 58 cm. Laudjas on turjast veidi kõrgem, kuid lühike ja luipu, mistõttu on kere suhteliselt lühike.

Pea (foto 1 ja 2) on väike. Nina on kitsas, mis vanematel jääradel võib olla ka veidi kühmus. Nägu ja jalad on kaetud madala läikiva karvaga, mis on sama värvi villakuga või villaku

toonides kirju (triibud, täpid, tähnid, lauk). Musta karvaga näos on sage valge laigu esinemine või pealael valge laigu, täpi või tähni esinemine.

Sarved (foto 1 ja 2) võivad olla nii uttedel kui jääradel. (Sarvedega, utte nimetatakse „saarik“. Sarvedeta jäärasid nimetatakse „nudi jäär“). Sarved on samas toonis näo domineeriva värviga

Uttede sarved on tavaliselt peened ja püstised. Sarve alged ei ole enamasti kohe sünnijärgselt näha – need ilmuvad kas esimese kuni teise elukuu jooksul või kuni ühe aastaselt. Sarvilistel uttedel võib esineda ebasümmeetrilise kujuga ja nõrgalt arenenud (väljaarenemata või nõ nahkseid) sarvi.

Viimased murduvad kergelt ja üldjuhul ei kasva üle 5 cm pikaks

Jäärade sarved on tugevad, suunduvad taha ja külgedele või külgedele ja alla (heledatel sarvedel esineb sageli tume pikitriip), paindudes spiraalselt või kaarjalt. Sarvede pealispind on kas sile või rõmeline (konarate ja vaokestega).

Sarvealged (kuni 2cm) on nähtavad juba sündides või ilmuvad hiljemalt esimese elukuu jooksul. Jäärade (va nudid jäärad) seas esineb ebasümmeetrilise kujuga ja nõrgalt arenenud sarvi vähem kui uttedel. Jäärade sarvede kasv on kõige intensiivsem esimesel eluaastal. Need võivad pikkusesse kasvada kuni 35 cm ja jämedusse (juure ümbermõõt) 15 cm. Edaspidi on aastane juurdekasv vastavalt 5-15 cm ja kuni 10 cm. Alates 3,5-

FOTO 2. Mardi talu jäär (foto: I.Eensoo)

eluaastast hakkavad sarved rohkem keerduma ja kasvama vaid pikkusesse, suureneb rõmesus. Korrektsed täiskasvanud jäära sarved on eestvaates sellised, mille otsad pöörduvad välja poole

Saba (foto 3) on lühike, keskmise pikkusega 22cm. Sageli on sabal karmim lühike karv ja venitatud tipuga kolmnurga kuju

Jalad (foto 1 ja 2) on peened, keskmine kämbla ümbermõõt uttedel 6-7 ja jääradel 7-8 cm ning põia ümbermõõt vastavalt 7-8 ja 8-9 cm. Sõrad on kitsad. Altpoolt kanna ja randmeliigest on jalad kaetud madala läikiva karvaga (vill puudub või esineb kohati või hõredalt). Jalgade värv võib olla samas toonis villakuga, vastandtoonis või kirju. Tüüpiline on musta karvaga jalgadel valgete „sokkide“ või „kannuste“ esinemine.

Foto 3. Kolmnurkse kujuga saba (foto: T.Mägi)

1.2.3 Vill

Villa struktuur ja omadused Kihnu maalammast, nii nagu ka mitmete teiste aborigeensete lambatõugude, villakut eristav tunnus on kahekihiline vill, mis koosneb alus- ja pealisvillast. Lisaks nimetatule esineb villakus veel üleminekukarvu ja surnud- ehk kempkarvu. Alusvilla kiud on peenemad ja pehmemad, pealisvill jämedam ja jäigem. Ülemineku- ja kempkarvad on enamjaolt jämedaid, jäigad, haprad ning tugevad. Kuna korraga on villakus erineva omadusega kiude, siis on tegemist ebaühtlase villaga. Vill on oma omadustelt ja struktuurilt ühtlasem talledel kuni ühe aasta vanuseni. Sarnaselt mitmetele teistele aborigeensetele tõugudele, on kihnu maalambal säilinud loomulik villavahetus e villaheide. Kuna kihnu maalamba villale on ka omane vähene villarasu (sisaldub peamiselt rasuhigist ja lanoliinist) olemasolu, siis on villa pesemine hõlbust ja vähesema pesuvahendi kasutamise vajadusega säilivad villa omadused ja kvaliteet. Väiksem villarasu sisaldus tingib ka valge villa puhasvalge tooni (vs kollaka tooniga „lambavalge“ vill)

Villa värvus – on valge, hall, tumepruun või must. Villaku värvus muutub (ja valged lambad) villa kasvades ja lamba vananedes – talledel on see kontrastne ja erk, vanemal lambal tekivad segatud ja üleminevad toonid. Tumeda villaga lammaste vanusest tingitud villavärvi muutus algab

Foto 5. Villa värv muutub lammaste eaga.

ligikaudu 1,5 eluaastast, kui see hakkab muutuma järjest heledamaks. Enamjaolt villaku tooni muutus peatub 4-5 eluaastaks. Esineb ka nn ajutist villa värvi muutust, kus tegemist on tumeda

villaku pleekimisega villa pikkuse kasvades ja/või suvepäikese mõjul pealt heledamaks. Eri värvi laikude esinemisel villakus võivad need samuti aja jooksul muutuda – nt. valgetesse laikudesse ilmuvad mustad täpid, must toon omandab erinevaid halli varjundeid. Värvimuutuse protsess puudutab valdavalt vaid villakut – lamba pea ja jalad säilitavad toonid, mis olid sündides. Absoluutselt ühes toonis lambaid leiab vaid valgete või mustade tallede (kuni 1 eluaastani) hulgast.

Villaku omadused (mh kiu pikkus, jämedus, jäikus ja tugevus ning kiudude säbarus ja koostis, samuti kogu villaku puhtuse määr jms), määrab looma vanus, pügamise aeg (kevad, sügisel, uttede tiinuse või imetamise aeg jms), pidamistingimused, põlvnemine (millisest liinist) ja individuaalne isikupära.

Villa tootlikkus ja kasutus. Kihnu maalammast annab ühe pügamisega keskmiselt 1,5 - 2 kg villa. Selleks, et peenem alusvill ära ei viltuks ja kasutamiskõlbmatuks (sh raskemini pügatavaks) ei muutuks, on soovituslik maalammast pügada vähemalt 2 korda aastas. Tervikuna on maalambad käsitletavad karusnaha lammastena, kelle villak sobib karusnahatoodete valmistamiseks. Pügatud villa puhul õigeid valikuid tehes sobib see nii pehmemate kui ka karusemate ning vastupidavamate lõngade, vilditud jm toodete valmistamiseks.

1.2.4 Tervis, viljakus, eritunnused

Tervis. Kihnu maalammast on leplik nii liigikaaslaste kui lauda suhtes (elab hästi ka kitsastes oludes), stressikindel, uudishimulik, lustlik, ettevaatlik, hea karja- ja emainstinktiga. Kihnu maalammast on läbi ajaloo kujunenud Eesti looduslikele ja ilmastikutingimustele vastavaks ja on hea söödakasutusega ning sigivusega. Tegemist on hea kohanemisvõimega pärilike vigadeta ja haigusteta lambatõuga. Optimaalsete pidamistingimuste juures on kihnu maalammast terve ja pikaeline. Kuna kihnu maalammast on elanud siinsetel taimekooslustel aastatuhandeid, siis on ta kohanenud parasiitidega ja omandanud resistentsuse.

Viljakus on kihnu maalambale kui aborigeenidele tõule omaselt kõrge. Suguküpsus saabub järeldel 5-6-kuuselt, uttedel 6-kuuselt, sagedasti on esmapoegijad uted alla aastased, tuues 1-2, harvemini 3 talle. Tallede sünnikaal on keskmiselt 1,5-2,5 kg (üksiktalledel suurem, kolmiktalledel väiksem). Vastsündinud talled on vitaalsed ja suremust esineb harva, kuna utt poegib kergelt, võtab hästi talle omaks ja kaitseb teda. Uted on hea piimakusega ja seetõttu

kasvatavad nad oma talled enamaltjaolt alati ülesse. Maalammastel on säilinud sünnituspesa valmistamise ja talle varjamise instinkt ja talle hülgamist täheldatakse väga harva.

Eritunnusena võib Kihnu maalamaste puhul nimetada tilbasid. Tilbadeks nimetatakse villaga kaetud rippuvat nahkset moodustist, mis asetsevad kaela all ülemises kolmandikus ühel või mõlemal pool. Need võivad ilmned talledel esimestel elukuudel või kuni esimese eluaasta jooksul. Mõnedel loomadel säilivad tilbad muutumatuna surmani, mõnedel on tallena tugevalt olemas, hiljem taandarenevad väiksemaks või kaovad peaaegu täiesti ja on tuntavad vaid sõlmekese või nahapaksendina. Tilbad võivad „kaduda“ ka hooletu villapügamise käigus.

Uttede sarved (foto 1) on väga eriline tunnus kihnu maalamastel. Uttede sarved on tavaliselt peened ja püstised. Sarve alged ei ole enamasti kohe sünnijärgselt näha – need ilmuvad kas esimese kuni teise elukuu jooksul või kuni ühe aastaselt. Sarvilistel uttedel võib esineda ebasümmeetrilise kujuga ja nõrgalt arenenud (väljaarenemata või nõ nahkseid) sarvi.

1.3. POPULATSIOON

Aretuspopulatsiooni aluseks on KIHNU MAALAMBA ARETUSPROGRAMM 2015 - 2020 Kihnu Maalambakasvatajate Seltsi andmetel oli 01. mai 2015.a. seisuga kihnu maalamba tõule sobiliku genofondiga ning populatsiooni kuuluvaid lambaid kokku 678. KMKS liikmetele kuulus nendest 509, mitteliikmetele 169 lammast. Paarituseks oli karjades kasutusel 35 jäära. 2020.aastaks oli kihnu maalambana registreeritud 880 looma ja 2021 aasta 13.septembri seisuga 2458 looma. KML loomade populatsioon Kihnu Maalambakasvatajate Seltsi andmetel on ajavahemikul 2016-2020 tõuraamatus olevate loomade arv suurenenud 2,2 korda ning põlvnemisjärgse kihnu maalammaste arv suurenenud 1,4 korda. Võttes arvesse PRIA-s kihnu maalambana registreeritud loomi on aga loomade arvukus suurenenud 3,9 korda (tabel 1).

Aasta	Karjade arv	Utt	Utt-tall	Jäär	Looma	Tr. looma	Seisuga	Allikas
2015	51	643		35	678		01.05 2015.a.	KIHNU MAALAMBA ARETUSPROGRAMM 2015 – 2020
2021	-	928	1027	503	2458	-	13.09.2021	Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Ameti (PRIA) loomade register
				24			15.09.2021	http://www.kihnumaalammaste.eu/Jaamad-2021

Tabel 1. KML populatsioon 2015-2020

Siia lisada liidu KML loomade arv liitumise hetkel.

Suulise nõusoleku andnud loomade arv.....

2. KIHNU MAALAMBA TÕU ARETUS JA SÄILITAMINE

Käesolev aretusprogramm jätab võimaluse asjast huvitatud aretajatele osaleda aretus-säilitustöös Kihnu maalamba omaduste hoidmise, välimiku taastamise ja säilitamise suunas ning mitte seista silmitsi selle tõu väljasuremise ohuga .

2.1 Aretuse ja säilitamise vajaduse põhjus

Kaasaegne intensiivne põllumajandus ja toidutootmine soosib produktiivse tõu kasvatamist ning põlised tõud ei suuda oma toodanguga nendega konkureerida. Seetõttu võivad kaotada oma populaarsuse ja seista silmitsi väljasuremisega. Mida suurem on liigiline, tõuline ja geneetiline mitmekesisus, seda rikkam on meie elukeskkond. Põlised tõud kannavad väärtuslikke geneetilisi omadusi, mida võib meil tulevikus vaja minna. Selliste tõugude säilitamine on tähtis nii põllumajanduslikult, kui ka kultuuriliselt, kuna põlised kohalike oludega kohanenud loomad on uutest (teistest kliimaatilistest jms oludest sisse toodud) tõugudest vastupidavamad ja haiguskindlamad. Nad on säilitanud rasketes oludes ellujäämiseks olulisi omadusi, sh pikaealisus, viljakus, head emainstinktid, kerged poegimised, vastupidavus haigustele, parasiitidele ning nakkushaigustele. Geneetiline mitmekesisus on meie turvalisus, kuna see võimaldab inimkonda kindlustada tulevikus asetleidvate ettenägematute sündmuste ja muutuste vastu.

2.2 Eesmärgid

- Tagada Kihnu maalamba populatsiooni mitmekesisuse ja genofondi säilimine
- Tagada Kihnu maalamaste arvukuse hoidmine ja populatsiooni suurendamine
- Tagada Kihnu maalamaste tõutüübiliste tunnuste säilitamine ja kinnistamine
- Tagada tõule iseloomulike tunnuste ja heade omaduste edasikandumine järglastele
- Tagada looduse liigilise mitmekesisuse (loopealsed, puisniidud, rannaniidud, puiskarjamaad, aruniidud) säilitamiseks sobilik lambatõug

2.3 Eesmärkide saavutamine

Seatud eesmärkide saavutamiseks on vajalikud järgmised tegevused:

- Kihnu maalamba kasvatajate nõustamine, koolitamine ja toetamine
- Põhikarja uttede valik tõuomaduste säilitamiseks
- Paarituseks sobilike järede valik ning võimalikult paljude liinide (geneetilise fondi ja mitmekesisuse) säilitamine
- Heade tõutunnustega loomade säilitamine
- Tõuraamatu pidamise ja jõudluskontrolli läbiviimise korrektse ning kaasaegse toimimise organiseerimine
- Kihnu maalamba – tema ajaloo, kultuuripärandi, tõu omaduste, kasutusvõimaluste ja saaduste väärtustamine ning aktiivne tutvustamine
- Avatud koostöö arendamine kasvatajate, teiste aretusorganisatsioonide ja asjakohaste ühingute, seltsingute ning ametiasutustega
- Õppepäevade/seminaride/ümarlaudade/koolituste läbiviimine
- Läbipaistev ja sihipärane aretusorganisatsiooni töö, sh tõuaretusalase töö organiseerimine ja tõuraamatu pidamine, jõudluskontrolli läbiviimine, aretusprogrammi täitmine ja põlvnemistunnistuste väljastamine.

2.4 ARETUSMEETODID

Kihnu maalamba populatsioon on tunnustatud iseseisva tõuna ning on lisatud vähese arvukuse ja põlise kohaliku päritolu tõttu Eesti ohustatud tõugu põllumajandusloomade nimekirja <https://www.riigiteataja.ee/akt/129122018008>.

- Aretusmeetodina kasutatakse ainult puhasaretust.
- Aretuses järgitakse tõule omaste tunnuste pärandumist

Oluliseks informatsiooniks aretajatele on lammaste põlvnemise ja välimiku hindamisandmed.

3. ARETUSPROGRAMMIGA SEONDUVAD NÕUTAVAD PROTSEDUURIREEGLID

Lammaste jõudluskontrolli viiakse Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidus läbi vastavalt põllumajandusloomade aretuse seadusele ning teistele Eesti ja Euroopa Liidu õigusaktidele.

3.1 JÕUDLUSKONTROLL

Põlvnemis- ja jõudluskontrolli andmete kogumise, õigsuse kontrollimise, töötlemise ning säilitamise aluseks on Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus nr 2016/1012.

3.1.1 Jõudluskontrolli eesmärgid

Jõudluskontrolli eesmärk on kontrolli alla kuuluvate lammaste jõudlus- ja põlvnemisandmete regulaarne kogumine, salvestamine, säilitamine ja analüüsimine loomade geneetilise väärtuse hindamiseks ning aretusvalikute tegemiseks.

3.1.2. Jõudluskontrolliga liitumine

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu (edaspidi nimetatud ka „Liit“) lammaste jõudluskontrolliga liituda soovijal tuleb esitada avaldus, mis on leitav aadressil www.lammas.ee. Avaldus tuleb edastada e-postiga aadressil kontor@lammas.ee või paber kandjal Liidu kontoris.

Avaldusele tuleb lisada lammaste nimekiri koos põlvnemistunnistuste koopiatega.

Avalduse esitamisele järgneb kahe kuu jooksul farmi külastus Liidu töötaja poolt ja selle käigus esimene jõudluskontrolliandmete koguja koolitus. Farmikülastuse järgselt allkirjastatakse jõudluskontrolli leping kahes võrdses eksemplaris, millest üks jääb loomapidajale ja teine Liitu.

Pärast KML aretusprogrammi jõudluskontrolliga liitumist ja andmete kogumiseks vajalike juhist saamist luuakse kahe nädala jooksul andmete sisestamiseks ja haldamiseks aretuse andmebaasi kasutajakonto. Vajadusel osutab Liit jõudluskontrolli andmete kogujale andmebaasi kasutajatuge.

Jõudluskontrolli viiakse läbi loomakasvataja poolt ja selle raames kogutakse ning sisestatakse aretuse andmebaasi lammaste kohta paaritus-, poegimis- ja põlvnemisandmeid. Lisaks

kogutakse aretuse andmebaasi informatsiooni jõudluskontrollialuste, sh ka tõuraamatusse kantud lammaste liikumise ja lammaste eluea kohta.

Regulaarne jõudlusandmete kogumine algab paaritusregistri (Liidu kodulehelt leitav aadressil www.lammas.ee või Pässu programmis) täitmisest. Selles peavad olema märgitud järgmised andmed: jäära registrinumber, karjamineku aeg, paaritusgrupis olevate uttede registrinumbrid ja paarituse lõpetamise kuupäev.

3.1.3. Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumine ja registreerimine

Jõudlusandmete kogumisel kohustub jõudluskontrolli läbiviija koguma aretuse eesmärgi saavutamiseks vajalikke andmeid ning salvestama ja säilitama neid elektroonilises aretuse andmebaasis.

Jõudlusandmeid kogutakse, salvestatakse, töödeldakse ning analüüsitakse loomaomaniku ja Liidu vahelise lepingu (Jõudluskontrolli lepingu) kohaselt. Andmete õigsuse eest vastutab jõudlusandmete koguja.

Oluline on tallede identifitseerimine sünnijärgselt viisil, et kogu kasvua vältel kuni riikliku registri numbriga märgistamiseni oleks tall selgesti teistest talledest eristatav ning oma emaga seostatav. Identifitseerimismärgiseks võib kuni talle kuue kuuseks saamiseni olla värvimärk, karjanumber või mõni muu märgis või foto koos ja eraldi emaga, üksikasjalik talle välimiku kirjeldus või muu, mis võimaldab talle selgelt eristada.

Jõudluskontrolli algandmete kogumise ja edastamise dokumendid on paaritusregister ja talleregister. Lisaks kogutakse aretuse andmebaasi informatsiooni jõudluskontrollialuste, sh ka tõuraamatusse kantud lammaste ostu-müügi, liikumise ja lammaste eluea kohta. Andmete esitamise tähtjad lepitakse kokku aretusorganisatsiooniga.

Paaritusregister (Liidu kodulehelt aadressil www.lammas.ee või Pässu) tuleb sisestada aretuse andmebaasi vastavalt jõudlusandmete koguja ja jõudluskontrolli läbiviija vahel sõlmitud lepingus märgitud tähtaegadele. Kohustuslikud andmed paaritusregistris on jäära registrinumber, paaritusgrupis olevate uttede registrinumbrid, jäära karja toomise aeg, jäära karjast väljaviimise aeg.

Jõudluskontrolli läbiviijal on õigus kontrollida paaritusregistri andmete õigsust võrreldes paaritusregistri andmeid teiste andmebaasis olevate andmetega ning samuti paaritusregistri andmete vastavust tegelikkusele farmis kohapeal.

- suguloomaks müümine andmebaasi lisatud loomade liikumise andmete alusel

Jäära kohta on võimalik programmist välja võtta paaritusgruppide suurused, tiinestunud uttede arv, tiinestunud ute kohta sündinud tallede arv, tiinestunud ute kohta elusalt sündinud tallede arv, üleskasvatatud tallede arv.

Alla aasta vanused utt-talled võib kanda paaritusregistrisse paaritusgrupis olevatena, kui nad on tiinestunud. Tiinestumise määramise aluseks on ultraheliuuring või paaritusperioodile järgnev poegimine 130–160 päeva jooksul.

3.1.4 Andmete säilitamine

Jõudluskontrolli algandmed ja tõuraamatus olev info säilitatakse aretusorganisatsiooni elektroonilises andmebaasis. Andmete säilitamise korraldab Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit.

3.1.5 Jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste kasutamise ja avaldamise kord

Jõudlusandmeid ja hindamistulemusi avaldatakse kooskõlas hea tava ja Eesti Vabariigi ning EU seadustega.

Jõudluskontrolli läbiviija ja jõudlusandmete koguja sõlmivad omavahelise lepingu (Jõudluskontrolli leping), millega fikseeritakse osapoolte kohustused ja vastutus jõudluskontrolli läbiviimisel ja andmete kasutamisel.

Kõik jõudlusandmed salvestatakse aretuse elektroonilisse andmebaasi Pässu 2.0, mille kasutamise õigused väljastab Liit vastavalt avaldusele.

Andmebaasi Pässu 2.0 kasutaja näeb oma karja andmete seisu igapäevaselt vastavate raportite ja statistiliste päringutena.

Jõudluskontrolli läbiviija võib jõudluskontrolli andmeid kasutada Liidu kodulehel www.lammas.ee ja Liidu poolt avaldatud trükistes.

Jõudlusandmete koguja saab jõudluskontrolli andmeid ja geneetilise väärtuse hindamise tulemusi kasutada aretusvalikute tegemisel.

Kolmandatele osapooltele väljastatakse elektroonilises aretuse andmebaasis olevaid andmeid järgides kokkuleppeid loomaomanikuga või vastavalt Eesti Vabariigi seadustele.

3.1.6 Aretusväärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu jõudluskontrollis olevate lammaste aretusväärtuste hindamise läbiviijaks on vastavalt sõlmitud lepingule Eesti Põllumajandusloomade Jõudluskontrolli AS (<https://www.epj.ee/>). Aretusväärtuse hindamine viiakse läbi vastavalt lepingule kõikidele jõudluskontrolli andmebaasis olevatele lammastele.

Minimaalselt avaldatakse jäärade aretusväärtused, kellel on järglasi vähemalt kahe erineva omaniku juures ja kelle aretusväärtuse usaldusväärsus on vähemalt 50%.

3.1.7 Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse

Aretusprogrammi täitmise käigus kogutud proovidest tehakse analüüsid vastava tunnustuse saanud laboris. Laborite nimekiri avaldatakse Liidu kodulehel.

3.1.8 Jõudluskontrolli lõpetamine

❖ Jõudluskontrolli lõpetamine loomapidaja poolt.

Jõudluskontrolli lõpetamiseks loomapidaja poolt tuleb Liidule esitada kirjalik avaldus. Avalduses peavad sisalduma järgmised andmed:

- Loomapidaja andmed
- Avalduse kuupäev
- Jõudluskontrolli lõpetamise kuupäev
- Soovituslik on lisada jõudluskontrolli lõpetamise põhjus.

❖ Jõudluskontrolli lõpetamine jõudluskontrolli läbiviija poolt.

Liit võib teha ettepaneku jõudluskontrolli läbiviimise lõpetamiseks, kui loomaomanik ei ole täitnud käesolevas korras kehtestatud nõudeid. Liidu ja loomaomaniku vahel lepitakse kokku

(vormistatakse kirjalik kokkulepe) tekkinud puuduste likvideerimise võimalused ja aeg (mitte pikem kui 60 päeva jooksul). Juhul kui loomaomanik ei nõustu kokkuleppega või ei kõrvalda/ei saa kõrvaldada kokkuleppes sätestatud puuduseid on Liidul õigus ühepoolselt lõpetada selle loomapidaja karjas jõudluskontrolli läbiviimine.

3.2 TÕURAAMATUSSE KANDMISE ALUSED JA TÕURAAMATU PIDAMISE KORD

Tõuraamat on andmekogu, kuhu koondatakse andmed lamba põlvnemise, aretaja ja omaniku kohta ning aretuslooma jõudluse ja geneetilise väärtuse andmed koos tema eellaste nimetamisega. Kihnu maalamba tõuraamatut peetakse elektrooniliselt lammaste elektroonilises jõudluskontrolli ja tõuraamatu pidamise andmebaasis, kus see moodustab ühe osa andmebaasist. Käesoleva aretusprogrammi tõuraamatu pidamist ja andmete arhiveerimist korraldab Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit.

3.2.1. Tõuraamatu jagunemine

Kihnu maalamba tõugu lammaste tõuraamat jaguneb eeltõuraamatuks ja A ja B osaks.

Tõuraamatusse kantud lambale antakse tõuraamatu number, mis koosneb:

- tõu tähisest KML
- lamba registrinumbrist
- hinnatud loomadel tõuraamatu osa märkivast tähest A või B; MA

Näide : KML1234567A

Põlvnemistunnistuse väljastamise korral märgitakse sellele tõuraamatusse kantud lamba kohta tõuraamatu number. Loomad kannab tõuraamatusse tõuraamatu pidaja.

3.2.2 Lammaste registreerimine ja kandmine tõuraamatusse

Tõupuhaste loomade tõuraamatusse kandmise aluseks on Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus nr 2016/1012.

KML tõuraamat koosneb **põhiosast** (puuduvad lisaosad) ja jaguneb **eeltõuraamatuks, peatõuraamatu (A) osaks ja peatõuraamatu (B) osaks**

3.2.3 Tõuraamatu eeltõuraamatu osa.

Eeltõuraamatu osasse registreeritakse peatõuraamatu uttede järglased, kes on saanud peatõuraamatu jäärdest ning on vastavalt nõuete kohaselt identifitseeritud.

Eeltõuraamatusse registreerimine toimub karja omaniku poolt esitatud algandmete alusel, kui loom on identifitseeritud ja registreeritud PRIA Loomade Registris.

Loom jääb tõuraamatu eeltõuraamatu osasse, kui saab märke **MA** (mitte aretuseks kõige sobilikum) või kuni looma geneetiliste andmete välja selgitamiseni.

3.2.4 Tõuraamatu peatõuraamatu A ja B osasse kandmis alused.

Peatõuraamatu A ja B osasse kantakse sugulises kasutuses olev utt või jäär, kelle välimikus või muudes omadustes esinevad lubatud kõrvalekaldeid, kuid kes vastab alljärgnevatele tingimustele:

- kes ise on algpopulatsiooni lammas või kelle mõlemad vanemad põlvnevad algpopulatsioonist / sama tõu tõuraamatusse kantud vanematest ja vanavanematest
- Tõuraamatu A ja B osadesse kandmise eelduseks vajalik hindamistulemus (LISA 1).

3.3 ARETUSLOOMA JA ARETUSMATERJALI ARETUSEKS SOBIVAKS TUNNISTAMISE KORD

Aretusühing kannab aretaja taotluse alusel oma tõuraamatu põhiosasse või registreerib seal tõupuhta aretuslooma, kes kuulub KML tõugu, tingimusel et loom on kantud eeltõuraamatusse. Juhul, kui loom ei ole kantud eeltõuraamatusse on vaja teostada geneetilise analüüsi, mis kinnitab looma põlvnemist KML tõust.

JÄÄRA aretuseks sobivaks tunnustamine toimub enne tema sugulise kasutamise algust. Loom peab olema hinnatud ja põlvnemisandmete õigsus kontrollitud. Hindamine toimub peale looma ühe aastaseks saamist.

Järade välimikus või muudes omadustes kõrvalekallete esinemisel ning hindamistulemuste alusel otsustatakse tema kasutamine või soovituslikult mittekasutamine aretuses.

Kui aretuseks sobilikuks hinnatud ja peatõuraamatusse kantud järal ilmnevad hiljem puudused (nt ebasobiv sarvede kasv või kuju vms) mis ohustavad füüsiliselt looma ennast, teisi loomi või omanikku (nt agressiivsus vms), siis soovituslikult tunnistatakse ta aretuseks mitesobilikuks ja soovituslikult kõrvaldatakse aretusest ilma tagasiulatuva mõjuta. Selle kohta tehakse kanne aretuse andmebaasi ja põlvnemistunnistusele, kus märgitakse ära põhjus, otsuse kuupäev, hindajad.

Jäär jääb tõuraamatu eeltõuraamatu osasse, kuid saab märke **MA** (mitte aretuseks kõige sobilikum).

UTE aretuseks sobivaks tunnustamine toimub läbi välimiku hindamise (soovitavalt 1 aasta vanuselt)

Kui aretuseks sobilikuks hinnatud ja peatõuraamatusse kantud utel ilmnevad hiljem puudused jääb tõuraamatu eeltõuraamatu osasse, kuid saab märke **MA** (mitte aretuseks kõige sobilikum). Selle kohta tehakse kanne aretuse andmebaasi ja põlvnemistunnistusele, kus märgitakse ära põhjus, otsuse kuupäev, hindajad.

MA- mitte aretuseks kõige sobilikumat looma võib aretuseks kasutada erandjuhtudel, ning kooskõlas aretusorganisatsiooniga kui see on mõjuvalt põhjendatud.

3.4 TÕURAAMATUSSE KANTAVA LOOMA IDENTIFITSEERIMISE JA SELLE ÜLE ARVESTUSE PIDAMISE KORD

Tõuraamatusse kantav loom peab olema PRIA loomade registrisse.

Tallede sündimisel peab tall olema üheselt seostatav oma põlvnemisandmetega, selleks tuleb tall koheselt märgistada, nii et ta oleks üheselt eristatav ja emaga seostatav.

Tallede märgistamise ning ema ja tallede õige seostamise eest vastutab jõudluskontrolli andmete koguja. Jõudluskontrolli läbiviijal on õigus märgistamist kontrollida.

3.5 KARJATERVISE PROGRAMMID

Tagamaks aretuskarjade kõrget karjatervise staatust on Kihnu maalamastel soovituslik liituda aretusorganisatsiooni ja teiste asjaomaste organisatsioonide poolt loodud karjatervise programmidega

3.6 TÕURAAMATU JA JÕUDLUSKONTROLLIGA SEOTUD DOKUMENDID

Tõuraamatu ja jõudluskontrolliga seotud dokumendid (leitavad Liidu kodulehelt aadressil www.lammas.ee ja lisadest):

- Jõudluskontrolliga liitumise avaldus
- Paaritusregister
- Talleregister
- Loomade register
- Kihnu maalamba hindamise juhend (Lisa 1)
- Välimiku kirjeldus ja hindamine (lisa 2)
- Jõudluskontrolli leping (Liit saadab lepingu)

LISA 1 – KIHNU MAALAMBA HINDAMISE JUHEND

Lammaste välimikku hinnatakse vastavalt kihnu maalamba tõu kirjeldusele.

Hindamistulemuste alusel tunnustatakse jäärad ja uted aretusloomana kasutamiseks sobilikuks või soovitatavalt mittesobilikuks.

Aretusloomana sobilik

UTT

17-22 punkti (pearaamatu **A osa**) - ei ole miinimumpunktide arvu rohkemas kui ühes põhitunnuses.

14- 16 punkti (pearaamatu **B osa**) - ei ole miinimum arv punkte rohkemas kui kahes põhitunnuses

JÄÄR

21-29 punkti (pearaamatu **A osa**) - ei ole miinimumpunktide arvu rohkemas kui ühes põhitunnuses . Üheski sarve omaduses ei või olla miinimum punkte.

18-20 punkti (pearaamatu **B osa**) - **ei** ole miinimumpunktide arvu rohkemas kui kahes põhitunnuses. Ei ole miinimumpunktide arvu rohkemas kui ühes sarve omaduses.

Aretusloomana mittesobilik

MA (mitte aretuseks kõige sobilikum).

Kui on turjakõrgus utel ja jäärjal on alla 45 cm või Utel üle 59cm Ja Jäärjal üle 62cm, siis aretuses ei soovitata kasutada.

UTT

Alla **14 punkti** - on miinimumpunkte rohkemas kui kahes põhitunnuses

JÄÄR

Alla **18 punkti** on miinimumpunkte rohkemas kui kahes põhitunnuses

Kui sarve otsad kasvavad pea/kaela sisse, siis looma soovitatavalt aretuseks ei kasutata.

LISA 2. VÄLIMIKU KIRJELDUS JA HINDAMINE

Välimiku hindamise korraldab Liit kaasates selleks vastavaid spetsialistide. Hindamine toimub loomapidaja juuresolekul ning hindamise tulemustest koostatakse hindamisleht ja allkirjastatakse kohapeal paber kandjal kahes eksemplaris või digitaalselt (vt. allolev näidis) .

VÄLIMIKU KIRJELDUS JA HINDAMINE

Nimi ja reg.nr.:

Sünnikoht ja aretaja nimi:

Sünniaeg (päev, kuu, aasta):

Sugu, värvus, sünnikaal, mitmikuna sündinud:

Ema nimi, reg. nr.

Isa nimi, reg. nr.

PÕHIOMADUSED	UTT	HINNE	JÄÄR	HINNE
SABA	4	Pikkus alla 23 cm	4	
	1	Pikkus üle 23-25cm	1	
NÄGU	4	Paljas villata (madala ohekarvaga)	4	
	1	Villa esineb nina külgedel ainult	1	
	1	Villa esineb põskedel ainult	1	
NÄOVÄRV	4	Kõik kombinatsioonid (valge, must, my, vm)	4	
	1	Valgel lambal valges näos must, hall, pruun märk, märgid, varjund	1	
VILL	4	Täielikult kaks kihti	4	
	1	Osaliselt kaks kihti	1	
JALAD	4	Jalgadel pole villa	4	
	1	Jalgadel vähe villa	1	

PÕHIOMADUS/ ERITUNNUS

SARVED Eritunnus uttedel / põhiomadus jääradel	1	Sarve pikkus üle 5 cm		
		Sarve pikkus sarve algest kuni 10cm	1	
		Sarve pikkus 10+ kuni 20cm ja nudi (ilma sarve algeteta)	1	
		Sarve pikkus üle 20cm	4	

ERITUNNUS

SARVE		Ümmargune	3	
RISTILÕIGE		Rombikujuline	4	
TILBAD	1	tilba/tilpade esinemine	1	

ARETUSEKS SOBITAMU

SARVED		Kui sarve otsad kasvavad pähe sisse, siis looma aretuseks ei kasutata		
TURJAKÕRGUS		Utel, jääral alla 45 cm või utel üle 59cm ja Jäärar üle 62cm, siis aretuses ei kasutata		

HINDEPUNKTE KOKKU

Põhiomaduste kirjeldamine

.....

.....

.....

.....

.....

Eriomaduste kirjeldamine

.....

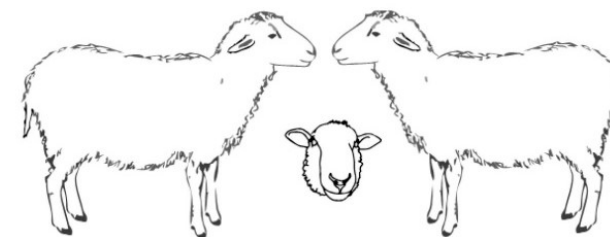
.....

.....

.....

.....

Värvimärkide ja tunnuste joonis.

Hindaja ees ja perekonnanimi

Allkiri, kuupäev

Kasvatja ees ja perekonnanimi

Allkiri, kuupäev

Kasvatja/aretaja kinnitab allkirjaga hindamistulemuste õigsust.

VÄLIMIKU KIRJELDUSE JA HINDAMISE dokument on koostatud kahes identses eksemplaris, millest üks jääb aretusorganisatsioonile ja teine hindamise hetkel olevale looma omanikule.